

Žarko B. Veljković

Kaj pravzaprav pomeni Split? Etimologija starogrške besede *aspálathos*

UVOD

Članek podaja pregled uveljavljene etimologije imena mesta Split iz starogrškega poimenovanja rastline *aspálathos* »žuka ali brnistra«, natančneje: »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave, trnov trolist *Calycotome villosa* s cvetovi svetlo rumene barve in rastlina *Genista acanthoclada* s cvetovi rumene barve«. Nadalje raziskuje etimologijo starogrškega poimenovanja rastline *aspálathos* in pride do etimologije **aspálax* ali *spálax* (kot poimenovanje rastline) »lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve« + pripona *-thos* > *aspálathos*, in sicer v prvem in najpogostejšem pomenu »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave«.

ETIMOLOGIJA BESEDE SPLIT

Ime mesta Split je ikavsko. V dubrovniški jekavščini obstaja tudi oblika *Spljet*, ohranjena pa je tudi ekavska oblika, ki se glasi *Splet* ali pa *Saplet* z vrinjenim *-a-*. Na mestu današnjega *-i-* oziroma *-je-* ali *-e-* je torej nekoč stal glas *jat*: ʃ [ie]. Prav tako so današnje besede s končnim soglasnikom morale na koncu nekoč imeti še en glas, polglasnik, v tem primeru praslovanski *trdi polglasnik jor*: ʃ [ə]. Tako se je (južnoslovanska) praoblika imena mesta Split glasila *Splʃtʃ* [splietʃ]. Ne le to, če primerjamo našo besedo *mleko/mlijek/mliko*, starejše *mľko* [mlieko] z angleško besedo *milk*, kjer samoglasniku sledi soglasnik, ugotovimo, da je se je beseda *mľko* [mlieko] nekoč morala glasiti **melko* in se je tako tudi beseda *Splʃtʃ* [splietʃ] izvirno morala glasiti **Speltʃ* [speltʃ].

Od kod Slovanom (Hrvatom, Srbom, Glamočanom, Duljebincem in

drugim) beseda **Speltz* [speltə]? Od staroselskih Romanov, natančneje tistih Romanov, ki so govorili romanski govor Splita in okolice, t. i. splitsko romanščino. Ta splitskoromanska oblika, ki so jo Slovani slišali in jo prilagodili svojemu jeziku, se je morala glasiti **Spelto* in v njej že vidimo podobnost z italijanskim nazivom Splita *Spalátro*. Od kod to? Obe obliki sta se razvili iz latinske *Aspálatus*, in sicer na naslednji način: v romanščini odpade začetni A-, od končnega -us pa ostane -o, torej (splošna) romanska oblika je *Spálato*. Iz oblike *Spálato* je v italijanščini z vrinenjem -r- nastala oblika *Spalátro*. V splitski romanščini se je prvi (naglašeni) -á- spremenil v -é-, drugi (nenaglašeni) -a- pa je odpadel, in tako smo dobili lokalno splitskoromansko obliko **Spélto*.

Latinsko *Aspálatus* se je v starejši obliki glasilo **Aspálathus* ali *Aspálathos* in po končnici -os je jasno, da izvira iz starogrškega jezika. **Aspálathus* ali *Aspálathos* je namreč znan kot ime mesta iz časa, ko je rimski cesar Dioklecijan začel graditi današnjo *Dioklecijanovo palačo*, okoli palače pa se je naravno oblikovalo mesto. Zato se je ime mesta **Aspálathus* – predvsem v (splošno) romanski obliki *Spálato* – med ljudskim prevzemom lahko naslonilo na pojem in besedo *palača*: latinsko *palatium*, (splošno)romansko *palača*, iz česar Tomaž Arhidiakon ime Splita napačno izvaja iz domnevno latinskega *spatiosum palatium* »prostrana palača«. Dodamo lahko tudi, da je poleg palače in mesta **Aspálathus* obstajalo tudi manjše naselje **Aspalathéolus*, kar naj bi pomenilo »mali Aspalathus, tj. mali Split«, splitskoromansko *Spalačúlo* (zapisano kot *Spalazulo*), (južno)slovansko **Spalačûnъ* [spalačuna], starohrvaško *Spalačûn*, *Spalačûni* (zapisano kot *Spalaconus*, *Spalazoni*), ohranjeno kot današnje ime *Špalacijûn* oziroma (množinsko) *Spalačûni*, *Spalacijûni*. Ob izpostavljenih podatkih je zanimivo tudi, da ime *Spalačúlo* ali **Spalačûnъ* Konstantin Porfirogenet beleži kot (bizantinsko) grško *palátion mikrón* v pomenu »mala palača«, kar je najbrž napačno za (bizantinsko) grško **Spalátion* v pomenu »*Spalačúlo*, **Spalačûnъ*, tj. mali Split«. Obstaja tudi Basićeva etimologija iz latinske sintagme *praedium palatum* »z mejnimi kolci omejena parcela«, vendar je tudi ta etimologija glasovno neizvedljiva, tako kot poskus etimologije iz latinskega *palatium* »palača«, saj začetnega S- nikakor ni mogoče pojasniti na glasoslovno sprejemljiv način. Tako bo tudi Novakova predpostavka, da je Dioklecijan zgradil svojo palačo na mestu starejšega manjšega naselja *Aspalathos* – to naselje naj bi potemtakem bilo kolonija še starogrške otoške države Vis –, naziv *Split* pa naj bi bil morda tudi ilirskega porekla, ostala samo predpostavka brez veljavnih arheoloških oziroma toponomastičnih dokazov in je, kot se razume iz zgoraj povedanega, brez ustrezne glasoslovne podlage.¹

Pojdimo dalje. Kako da Dioklecijan palačo in iz nje nastalo mesto poimenuje s starogrškim imenom *Aspálathos*? Ker se je kraj, kjer je bila palača zgrajena, imenoval *Aspálathos*. In po čem kraji dobivajo imena? Običajno po

1 Prim. Novak, *Povijest Splita*.

rastlinju, in tak primer imamo tudi tu, ker je na področju kraja *Aspálathos* raslo mnogo rastlin z imenom *aspálathos*. *Aspálathos* je starogrški naziv za rastlino žuko ali brnistro, s katero je splitska riva preplavljena! Split je torej dobil ime po starogrškem nazivu za žuko *aspálathos*, katere (etimološko) poreklo pa je nejasno. Vse to je v znanosti v zadostni meri znano in dokazano (Skok »Postanak Splita«, 19, 23, 24, 25; Skok, *Etimologijski rječnik* 3, s.v. Split; Skok, *Dolazak Slovena*, 210, 212; Detelić, *Epski gradovi*, s.v. Split; Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, 29; Basić, »Spalatum – ager Salonitanus?«, 10, 11, 13, 13–15; Novak, *Povijest Splita*, 17, 18; Skok, *Etimologijski rječnik* 2, s.v. *palača*²; Väänänen, *Introduction au Latin vulgaire*, 34; Chantraine, *Dictionnaire étymologique* I, s.v., ἀσπάλαθος).

Želimo pa poskusiti priti še dlje in določiti etimološki izvor starogrške besede *aspálathos*.

Za začetek, kaj o besedi *aspálathos* pravi slovar LSJ, s.v. ἀσπάλαθος: *aspálathos*, f., redkeje m.:

1. »lesni grm, iz katerega se pridobiva dišeče olje, *Alhagi maurorum*« s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave (TFP 2013: *Alhagi maurorum*);
2. »trnov trolist, *Calycotome villosa*« s cvetovi svetlo rumene barve (TFP 2013: *Calicotome*);
3. »rastlina *Genista acanthoclada*, rabljena tudi kot priprava za mučenje«, s cvetovi rumene barve (TFP 2013: *Genista acanthoclada*).

Nadalje, v besedi *aspálathos* etimološki slovar prepozna pripono *-thos* (Chantraine, *Dictionnaire étymologique* I, s.v. ἀσπάλαθος). Od tod je treba nadaljevati z besedami na *-athos*, tvorjenimi s pripono *-thos* ipd. To so naslednje besede:

- *kýathos* (-ou m.) »časa za serviranje tekočin«, izpeljano iz besede *kýar* (*kýaros* n.) »votlina« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique* II, s.v. κύαθος)
- *hórmathos* (-ou m.) »veriga«, izpeljano iz besede *hórmos* (-ou m.) »veriga, člen verige« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique* III, s.v. ὄρμος¹)
- *spýrathos* (-ou m.) »gnoj«, izpeljano iz besede **spýra* f. ali **spýros* m. »gnoj« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique* IV, s.v., σπύραθοι).

Ta sufiks je ekspresiven, ljudski (Chantraine, *Dictionnaire étymologique* IV, s.v. σπύραθοι), pojavlja se tudi v poimenovanjih rastlin, npr. *árkeuthos* (-ou f.) »smreka«, morda izpeljano iz besede *árkys* (-eos, f.) »mreža« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique* I, s.v. ἄρκευθος).

Lahko zaključimo, da obstaja sufiks *-thos*, ki se dodaja poimenovanjem na *-a* ter poimenovanjem na *a* + *soglasnik*, oziroma (kombinirani) sufiks *-athos*, ki se dodaja korenu poimenovanja na *-os*, tj. kadar ta odpade. Pri tem naglas ostane na istem mestu, kot je bil v besedi, iz katere je nova beseda izpeljana.

Kateri od obeh sufiksov bi bil lahko prisoten v besedi *aspálathos* in iz katere besede naj bi bila ta izpeljana? Prva možnost je **aspála* ali **aspála* +

soglasnik, na kar je dodan *-thos*, druga možnost pa je **aspálos*, na kar je dodan sufiks *-athos*.

Obstaja beseda *spálex* ali *aspálex* (*-kos* f., redkeje m.) »krt (*spálex*, *aspálex*); konj barve krta (*spálex*); lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve (*spálex*)« (LSJ, s.v. ἀσπάλαξ, σπάλαξ; TFP, s.v. *Colchicum parnassicum*), pri čemer domnevamo, da je treba za drugi in tretji pomen predpostaviti obliko z *a-*, **aspálex*.

Zato lahko zaključimo, da je beseda *aspálathos* s prvim in najpogostejšim pomenom »lesni grm *Alhagi maurorum* s cvetovi barve v razponu od svetlo roza do kostanjevo rjave« izpeljana s sufiksom *-thos* iz besede **aspálex* ali *spálex* v pomenu »lilija *Colchicum parnassicum* s cvetovi vijolične barve«.

Za konec, kot zgled, da lahko v stari grščini poimenovanje živali postane tudi poimenovanje za rastlino, pri čemer se prenos pomena izvrši prek barve, primerjajmo *strouthós* m./f. »vrabec, ostriga, emu, kokoš, morski list, vrsta kutine *strouthéion* (*mêlon*), pijavka« (Chantraine, *Dictionnaire étymologique IV*, s.v. σπάλαξ; LSJ, s.v. στρουθείος, στρουθός).

Prevod Matic Mahnič

BIBLIOGRAFIJA

- Basić, Ivan. »Spalatum – ager Salonitanus?«. *Povijesni prilozi* 42 (2012): 9–42.
- Chantraine, Pierre. *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque I–IV*, Paris: Klincksieck, 1968–1977.
- Detelić, Mirjana. *Epski gradovi – leksikon*, Beograd: SANU, 2007.
- LSJ: Henry George Liddell, Robert Scott in Henry Stuart Jones. *Greek-English lexicon. With a Revised Supplement*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Novak, Grga. *Povijest Splita I*. Split: Matica hrvatska, 1957.
- Porphrogenitus, Constantine. *De administrando imperio*. Greek Text edited by Gy. Moravcsik. English Translation by R. J. H. Jenkins. Washington: Harvard University, 1967.
- Skok, Petar. *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split: Jadranska straža, 1934.
- . »Postanak Splita«. *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* I, 1 (1952): 19–62.
- . *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1–3*, Zagreb: JAZU, 1971–1973.
- TFP: *Taxonomy for plants – National germplasm resources laboratory*. Beltsville: National germplasm resources program, 2013.
- Väänänen, Veikko. *Introduction au Latin vulgaire*. Paris: Klincksieck, 1963.